

Razina obrazovanja i ishodi na tržištu rada u prvim godinama radne karijere.

Projekt "istraživanje o mladima u nepovoljnom položaju"

Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju Republike Hrvatske /JIM_RH

Druga konferencija u povodu nastavka aktivnosti i provedbe mjera 11. ožujak 2008.

Teo Matković
Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet u Zagrebu
teo.matkovic@pravo.hr

Sadržaj

Sažetak.....	2
1. Uvod.....	4
2. Izlaz iz sustava obrazovanja.....	4
2.1 Kretanje broja osoba koje su završile obrazovanje.....	5
2.2 Struktura završenog obrazovanja.....	6
3. Nezaposlenost mladih 1997.-2007.	8
4. Obrazovanje i nezaposlenost mladih – perspektiva radne karijere.....	8
5. Obrazovanje i nezaposlenost na početku radne karijere.....	10
6. Brzina integracije u tržište rada po završetku obrazovanja	11
6.1 Nezaposlenost.....	12
6.2 Neaktivnost	16
6.3 Nekvalitetna zaposlenost.....	18
7. Zaključci i preporuke	21

Zagreb, svibanj 2008.

Sažetak

Svrha ove komponente studije o mladima u nepovoljnom položaju jest prikazati dinamiku integracije u tržište rada mladih koji su nedavno završili redovno obrazovanje.

Tijekom proteklog desetljeća broj mladih osoba koje ulaze u tržište rada postojano se smanjuje, što je odraz smanjenja broja rođenih koji se dogodio u 1980-ima, ali i ekspanzije participacije u sustavu tercijarnog obrazovanja koja odgađa njihov ulazak na tržište rada. Podaci ankete o radnoj snazi pokazuju da svakom godinom iz sustava obrazovanja sve manje mladih izlazi bez završenog srednjeg obrazovanja, a sve veći broj u svijet rada ulazi sa diplomom neke od institucija visokog obrazovanja.

U proteklih nekoliko godina nezaposlenost mladih pratila je opće trendove na tržištu rada i smanjila se gotovo dvostruko, ali je i dalje stopa nezaposlenosti mladih dva i pol puta veća od opće stope nezaposlenosti. Promatrana kroz tijek karijere, nezaposlenost mladih iznadprosječna je u prvih šest godina po završavanju obrazovanja. Postojani ekonomski rast nakon 2000. godine zajedno sa smanjivanjem broja mladih po svemu je sudeći ubrzao ovu integraciju u generacijama koje su nedavno ušle na tržište rada.

Međutim, značajan i sve veći dio osoba koje ulaze na tržište rada karijeru počinje sa nesigurnim zaposlenjem, najčešće u vidu ugovora na određeno vrijeme. Iako to nije preferirani oblik zaposlenosti za većinu mladih, i nekoliko godina nakon ulaska na tržište rada, ovakvi su radni aranžmani još uvijek uobičajeni.

Usporedbom položaja na tržištu rada osoba različitog stupnja obrazovanja koje se nalaze na početku radne karijere, rizik nezaposlenosti se pokazao ispodprosječnim za one koji su završili tercijarno obrazovanje, dok je iznadprosječan i rastući za mlade koji su ušli na tržište rada bez završenog srednjeg obrazovanja.

I dinamika uključivanja na tržište rada razlikuje se ovisno o završenom stupnju obrazovanja. Osobe sa postignutim višim stupnjem obrazovanja u pravilu se brže integriraju u tržište rada, češće su radno aktivni te rjeđe rade na nesigurnim poslovima.

Osobe koje nisu završile srednje obrazovanje, ali i one koje su završile samo gimnazijsko obrazovanje susreću se sa značajnim problemima u integraciji na tržište rada i često se dugoročno ne mogu uspješno uključiti u svijet rada.

Obrazovanje izravnije povezano sa tržištem rada (trogodišnje srednje i ne-sveučilišno tercijarno) vezano je uz nešto niži rizik nezaposlenosti neposredno po

završavanju obrazovanja, ali u nešto kasnijoj fazi karijere pojedinca vjerojatnost da će biti nezaposlen je manja ukoliko je pohodio četverogodišnje strukovno ili akademsko obrazovanje.

Temeljem ovih i drugih nalaza studija preporuča sljedeće:

Mjere usmjerene na mlade potrebno je ciljati na osobe bez radnog iskustva, odnosno glavni bi kriterij trebalo biti vrijeme proteklo od završetka obrazovanja, a ne kronološka dob.

Povećani rizik od izbjivanja iz tržišta rada (neaktivnosti) najviše je prisutan u prve tri godine po završetku obrazovanja, a od nezaposlenosti u prvih pet godina. Stoga bi politike aktivacije i zapošljavanje mladih bilo učinkovito uspostaviti u ovim vremenskim okvirima.

Europska strategija zapošljavanja počiva na stvaranju ne samo većeg broja poslova, nego i kvalitetnijih poslova. Stoga je bitno implementirati politike koje potiču zapošljavanje mladih na kvalitetnijim i stabilnijim poslovima.

Povećanje broja visokoobrazovanih i dostupnosti tercijarnog obrazovanja svim društvenim skupinama ključan je instrument za smanjivanje rizika socijalne isključenosti kod mladih.

Nužno je instrumentima obrazovne i socijalne politike poticati mlade da adekvatno biraju te završavaju započete obrazovne karijere.

*Obzirom na izuzetno loše mogućnosti osoba bez srednje škole na tržištu rada, potrebno je uspostaviti princip **srednjeg obrazovanja kao svima dostupnog prava** – na način na koji je prije dvije generacije uspostavljeno pravo na besplatno osnovno obrazovanje u bilo kojoj fazi života.*

S obzirom na značajne uložene osobne i društvene resurse, vrlo je važno da sustav visokog obrazovanja bude ustrojen na način koji omogućuje završavanje studija većini primljenih kandidata, kao što je slučaj u većini europskih zemalja. Za ovo je ključna adekvatna selekcija prilikom upisa.

1. Uvod

Svrha ove komponente studije o mladima u nepovoljnom položaju jest prikazati dinamiku integracije u tržište rada mladih koji su nedavno završili redovno obrazovanje. Razmatraju se rizici nezaposlenosti, neaktivnosti i nekvalitetne zaposlenosti, a uspoređuje se njihovo kretanje kroz vrijeme, te kroz prvih nekoliko godina tijeka karijere. Pri tome se posebna pažnja posvećuje razlikama u ishodima između pojedinih obrazovnih skupina. Analize se primarno koriste mikropodacima hrvatske ankete o radnoj snazi za period 1996.-2006.

Drugo poglavlje prikazuje brojnost i strukturu mladih koji izlaze iz sustava obrazovanja. Treće poglavlje prikazuje kretanje nezaposlenosti mladih između 1997. i 2007. godine. Četvrto poglavlje predstavlja koncept početka radne karijere. Peto poglavlje razmatra kretanje nezaposlenosti na početku radne karijere između 1997. i 2006. za pojedine obrazovne skupine, dok šesto poglavlje razmatra dinamiku integracije na tržištu rada i kretanje rizika nezaposlenosti, neaktivnosti i nekvalitetne zaposlenosti na početku radne karijere. Posljednje poglavlje iznosi zaključke i preporuke temeljem iznesenih podataka.

2. Izlaz iz sustava obrazovanja

Šanse pri ulasku na tržište rada uvelike će ovisiti i o broju i strukturi osoba koje ulaze na tržište rada. Stoga izvješće otpočinje pregledom ove dinamike.

U svrhu analize ovoga problema korišteni su mikropodaci hrvatske ankete o radnoj snazi (ARS) koju Državni zavod za statistiku redovno provodi od 1996. godine prema metodologiji Eurostata. Ova anketa kućanstava svake godine obuhvaća između 0,5% i 1% ukupnog stanovništva RH. Za svakog anketiranog pojedinca ARS prikuplja bogat skup informacija o obrazovanju i položaju na tržištu rada. Temeljem podataka o obrazovanju moguće je izraditi pouzdane procjene o sudjelovanju pojedinih dobnih skupina u pojedinim oblicima obrazovanja, kao o broju i strukturi osoba koje su u protekloj godini izašle (uspješno ili neuspješno) iz obrazovnog sustava.

2.1 Kretanje broja osoba koje su završile obrazovanje

Apsolutni broj mladih koji ulaze na tržište rada od kasnih se devedesetih smanjuje (tablica 1), čemu su uzrok dva razloga¹.

Tablica 1: Ukupni izlazak iz sustava obrazovanja

Godina	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Završili obrazovanje	56 137	57 790	46 604	45 979	43 838	43 847	42 070	41 337

Napomena: Broj osoba koje su deklarirale svoju aktivnost u prethodnoj godini kao učenik/student, a u tekućoj godini drugačije.

Prvi je razlog demografske prirode i konačan: na tržište rada ulaze generacije rođene poslije 1980te, kada se je apsolutni broj rođenih počeo smanjivati. Ovi su trendovi dugoročni i predvidljivi. Oko 2010. u svijet rada će ulaziti najmanje brojne "ratne" generacije, za jednu četvrtinu malobrojnije od onih rođenih početkom 1980ih. Potom će se uz manje varijacije (npr. poslijeratni baby-boom) ovaj broj stabilizirati na 40-45 000 do 2030. Ova pojava poboljšava relativni položaj mladih na tržištu rada jer smanjuje ponudu rada (manji se broj mladih takmiči za radna mjesta), ali je problematična iz razvojne perspektive.

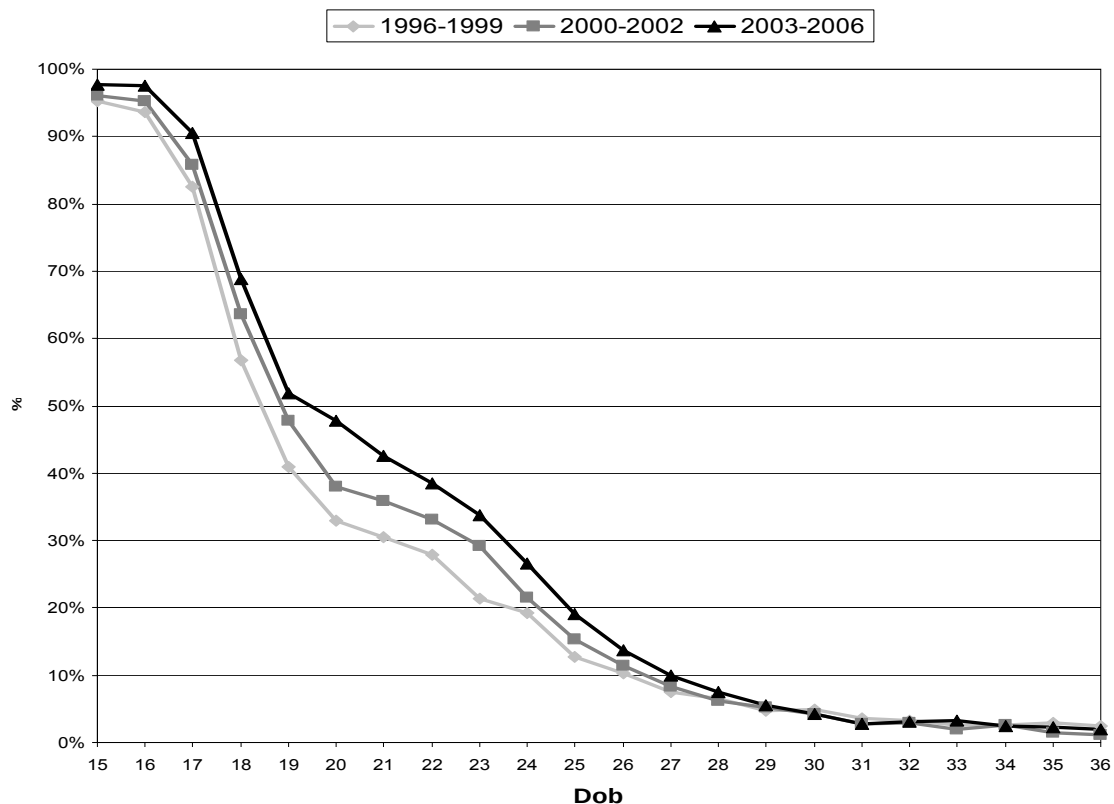
Drugi je razlog obrazovna ekspanzija. Sve više mladih koji bi u prethodnim godinama izravno ušli na tržište rada nakon srednje škole nastavlja sa tercijarnim obrazovanjem (usp. grafikon 1). Stoga je njihov ulazak u svijet rada odgođen, a broj osoba koje ulaze na tržište rada privremeno smanjen. Ovo je tek privremena pojava i prestati će kad dođe do stabilizacije broja upisanih u tercijarno obrazovanje. Štoviše, te će osobe ukoliko završe studij posjedovati veći ljudski kapital, biti zaštićeniji od socijalnih rizika i u većoj mjeri doprinositi društvenom razvoju.

Od 1996. do 2006. značajno se povećalo sudjelovanje u obrazovanju u dobnim skupinama od 17 do 25 godina (grafikon 1). Unutar jednog desetljeća, obrazovna participacija svake dobne skupine povećala se za desetak postotnih bodova², što se očituje i kroz značajno smanjivanje stope aktivnosti mladih (grafikon 3).

¹ Od 1999. godine, anketa o radnoj snazi postavlja pitanje o aktivnosti u prethodnoj godini. Na ovaj način se osim dinamike unutar tržišta rada može ustanoviti i dinamika izlaska iz sustava obrazovanja.

² Grafikon 1 prikazuje nekoliko recentnih trendova sudjelovanja u obrazovanju. Prvo, smanjivanje broja osoba koje napuštaju srednje obrazovanje. Drugo, povećanje udjela učenika četverogodišnjih srednjih škola. Treće, veliko povećanje sudjelovanja u tercijarnom obrazovanju.

Grafikon 1: Sudjelovanje u obrazovanju prema dobi, 1996.-2006.

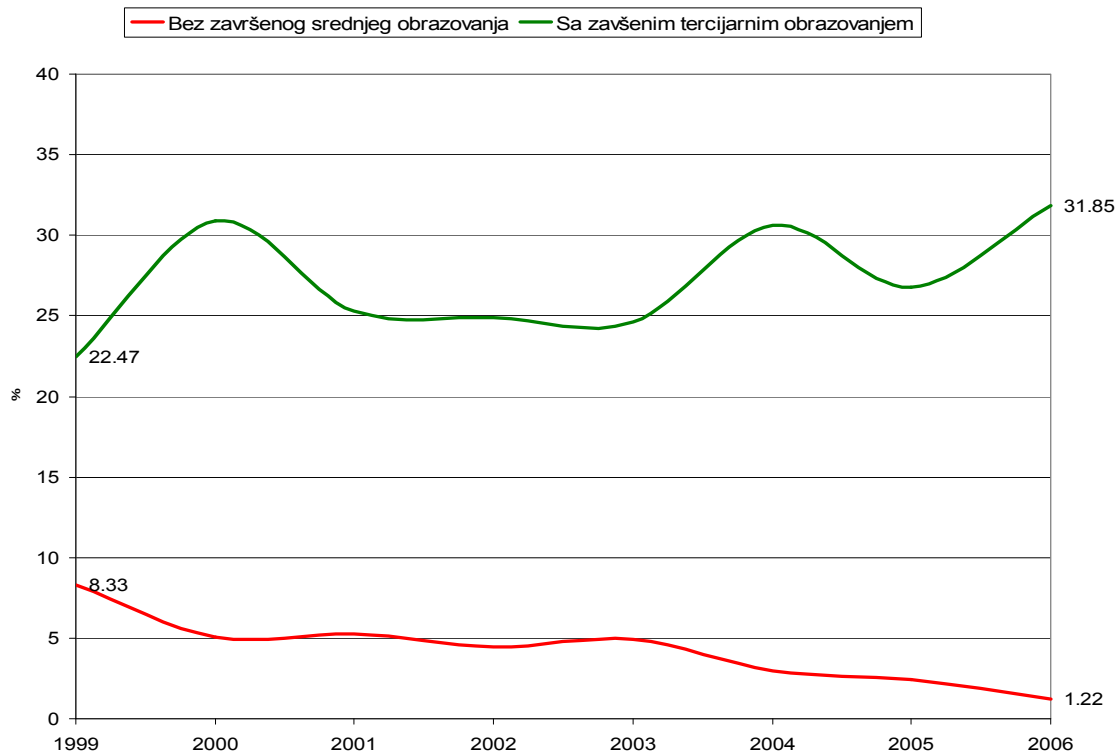

Izvor: Anketa o radnoj snazi, 1996. -2006.

2.2 Struktura završenog obrazovanja

Podaci ankete o radnoj snazi jednoglasno s administrativnim podacima ukazuju na dva jasna trenda u obrazovnoj strukturi osoba koje ulaze na tržište rada (grafikon 2).

Grafikon 2: Osobe koje su izašle iz sustava obrazovanja 1996.-2006., prema stupnju postignutog obrazovanja.

Izvor: Anketa o radnoj snazi, 1996. -2006.

Prvo, došlo je do značajnog porasta udjela generacije koji završava tercijarno obrazovanje. S obzirom da se ekspanzija broja upisanih u tercijarno obrazovanje nastavila i nakon 2000. godine (grafikon 1), ovaj će udjel i dalje rasti barem do 2010. godine.

Drugo, značajno se smanjio broj mladih koji izlaze iz obrazovnog sustava bez završenog srednjeg obrazovanja. Još od 2000. godine prema ovom pokazatelju Hrvatska je jedna od europskih zemalja s najvećim obuhvatom srednjim obrazovanjem. Naravno, smanjivanje udjela osoba koje ne završavaju srednje obrazovanje može činiti položaj tih osoba na tržištu rada još težim.

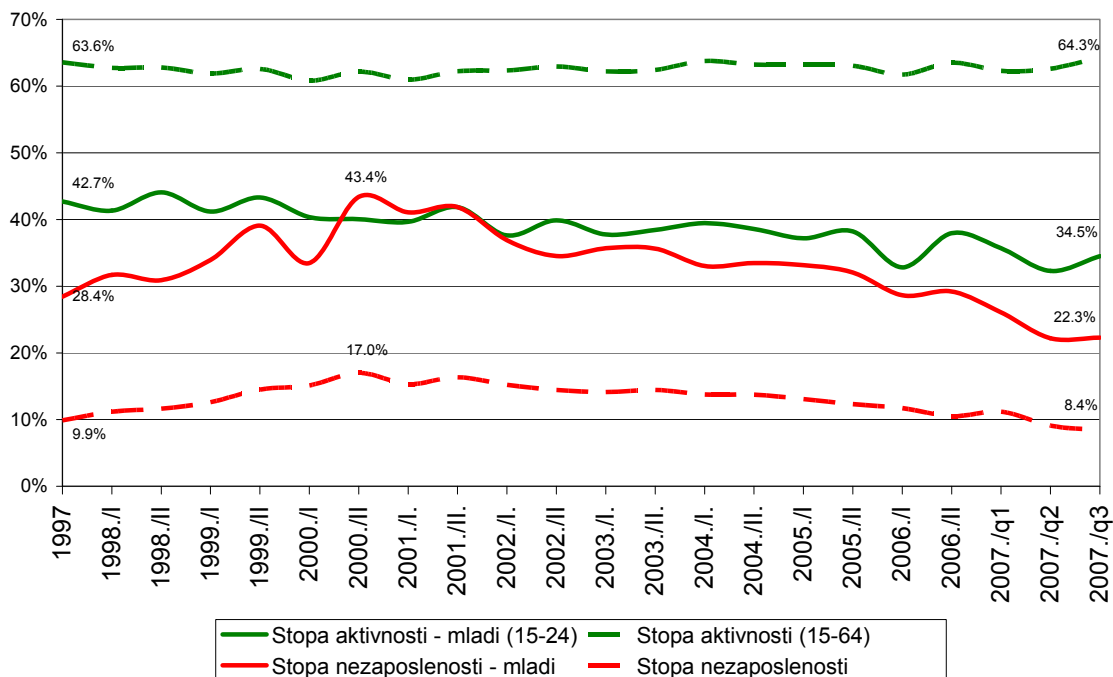
Općenito, ovo predstavlja povoljan trend unaprjeđenja obrazovne strukture osoba koje ulaze na tržište rada, no potrebno je istražiti postoje li ranjive društvene skupine koje on ne obuhvaća. Upravo to je predmet narednog izvješća ovog istraživanja.

3. Nezaposlenost mladih 1997.-2007.

U kasnim devedesetima Hrvatsku je potresala eksplozija nezaposlenosti (grafikon 3, crvene linije). Između 1997. i 2000. nezaposlenost se gotovo udvostručila. Ova je pojava posebno pogodila mlade. U drugoj polovici 2000. godine, gotovo je svaka druga osoba na tržištu rada mlađa od 25 godina bila nezaposlena. Kontinuirani gospodarski oporavak koji je uslijedio prepolovio je stopu nezaposlenosti kako odraslih tako i mladih, koja je u trećem kvartalu 2007. bila najniža u 11 godina mjerenja anketom o radnoj snazi³. Kroz ovaj period položaj mladih relativno se poboljšao. Početkom perioda stopa nezaposlenosti mladih bila je 2,9 puta veća nego ona za čitavu radno aktivnu populaciju, dok se je taj omjer u fazi oporavka smanjio na 2,5-2,6. Dakle, 2007. rizik nezaposlenosti za mladu radno aktivnu osobu bio je 2,6 puta veći nego za prosječnog radno aktivnog građanina RH – što je i dalje visoka razlika u europskom kontekstu.

Također, prisutan je postojan trend pada stope aktivnosti mladih (grafikon 1, zelene linije). Dok je 1997. na tržištu rada bilo aktivno nešto više od dvije petine, deset godina kasnije, taj se udjel kretao oko jedne trećine mladih između 15 i 24. godine. Preostale dvije trećine velikom većinom nalaze se u sustavu obrazovanja.

Grafikon 3: Stope aktivnosti i nezaposlenosti, 1997.-2007.

Izvor: Anketa o radnoj snazi, priopćenja.

4. Obrazovanje i nezaposlenost mladih – perspektiva radne karijere

³ Iako koriste različite definicije i mjere nezaposlenosti i statistički podaci o nezaposlenosti koje prikuplja HZZ ukazuju na isti trend (<http://www.hzz.hr/default.aspx?id=4113>).

Mladost sama po sebi ne predstavlja problem pri zapošljavanju. No manjak radnog iskustva predstavlja. Kad izađu iz redovnog obrazovanja, mladi posjeduju tek diplomu i eventualno iskustvo strukovne prakse. U pravilu nemaju pravog radnog iskustva, preporuka, niti informacija o poslodavcima i poslovima. Kroz vrijeme provedeno na tržištu rada oni potvrđuju svoje sposobnosti, stječu konkretne radne vještine i poslovna poznanstva, a tako stečeno radno iskustvo i poslovi služe im kao potvrda vlastitih kompetencija i preporuka kod budućih poslodavaca ili pri pokretanju vlastitog posla.

Prethodno prikazana kategorija mladih u kronološkoj dobi 15-24 ima dva značajna nedostatka. Prvo, obzirom da je prosječno trajanje tercijarnog obrazovanja u Hrvatskoj šest godina, ona gotovo da ne uključuje visoko-obrazovane mlade. Drugo, grupiranje mladih po dobi miješa osobe različitog stupnja obrazovanja u različitim fazama karijere⁴.

Ukoliko se glavne poteškoće pri zapošljavanju mladih nalaze upravo u fazi prelaska obrazovanja u zaposlenost, odnosno radi manjka radnog iskustva, tada je puno prikladnije promatrati rizik nezaposlenosti prema vremenu provedenom na tržištu rada, to jest vremenu proteklom od završetka obrazovanja. Iako su gotovo svi mladi netom po završetku obrazovanja nezaposleni, uspješna tranzicija u svijet rada bila bi ona u kojoj bi se rizik nezaposlenosti ili nekvalitetne zaposlenosti vrlo brzo spustio do nacionalnog prosjeka. S druge strane, ukoliko i dugo nakon napuštanja obrazovanja rizik nezaposlenosti ili lošeg zaposlenja za neku skupinu ostao visok, možemo govoriti o njihovoj ranjivosti i problematičnim karijerama.

Bogat skup informacija o obrazovanju i položaju na tržištu rada koji se ARS-om prikuplja za svakog anketiranog pojedinca ARS prikuplja omogućava izračun procjene koliko je godina proteklo od izlaska dotične osobe iz obrazovnog sustava⁵, odnosno koliko se osoba dugo nalazi na tržištu rada. Na taj se način može pratiti dinamika uključivanja na tržište rada mladih osoba u različitim fazama njihove karijere, odnosno položaj raznih skupina mladih u istoj fazi karijere.

⁴ Osobe bez srednjeg obrazovanja relativno su malobrojne, ali su jedine prisutne na tržištu rada već sa 15-16 godina. Do 24. godine oni imaju gotovo desetljeće radnog iskustva. Mladi sa srednjim obrazovanjem ulaze na tržište rada sa 17-19 godina i čine veliku većinu radno aktivnog kontingenta mladih (usp. grafikon 2). Do 24. godine oni imaju 5-7 godina radnog iskustva. Visokoobrazovane možemo pronaći u malom broju, tek u dobi 22-24 godina, i to na samom početku karijere.

⁵ Broj godina proteklih od završetka školovanja izračunat je kao razlika trenutne dobi i prosječne dobi završavanja najvišeg postignutog stupnja obrazovanja, korigiran za broj godina provedenih u "nezavršenim" obrazovnim programima (npr. osobe koje su ispale iz srednjeg ili prekinule visoko obrazovanje). Za više informacija o postupku te valjanosti i pouzdanosti ovako dobivenih mjera, autor stoji na raspolaganju.

Faza "početka radne karijere" obično se konceptualizira kao prvih pet godina po završavanju obrazovanja, pa je kao takva primijenjena i u ovoj analizi. Od 1996 do 2006. stopa nezaposlenosti izračunata za osobe koje se nalaze na početku radne karijere (grafikon 4, crna linija) pokazuje neznatno niže vrijednosti i iste trendove kao i stopa nezaposlenosti mladih 15-24.

5. Obrazovanje i nezaposlenost na početku radne karijere

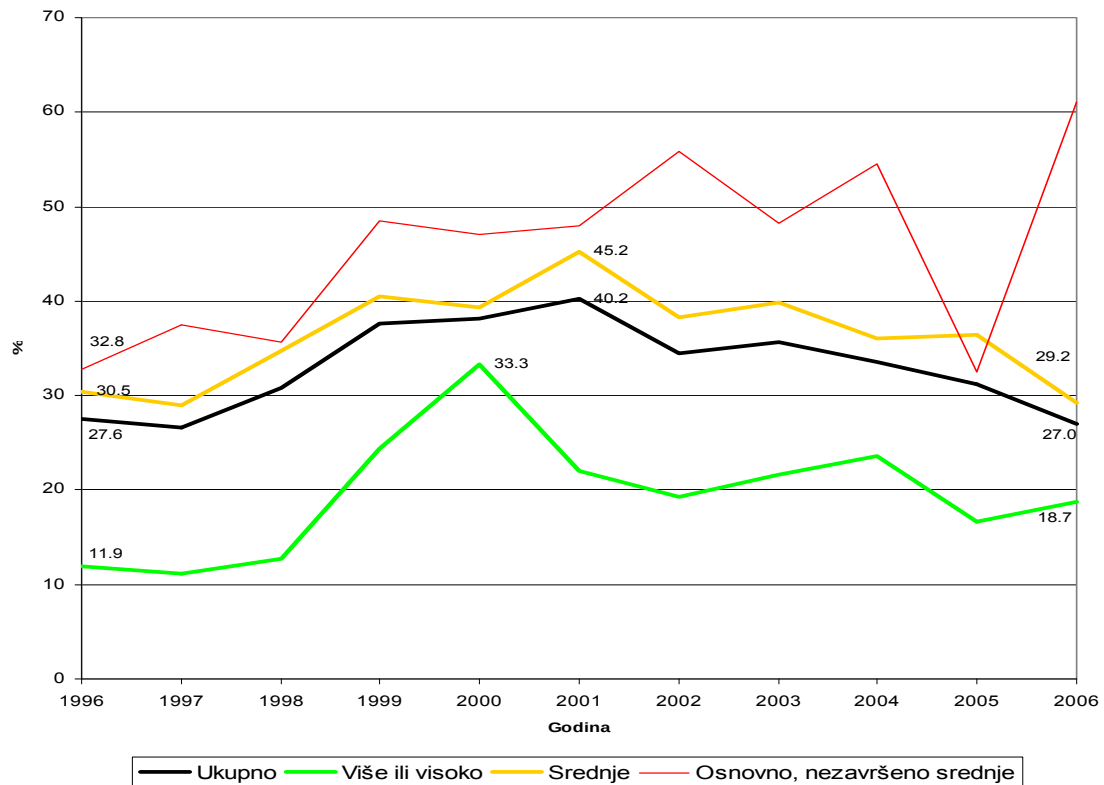
Rizik nezaposlenosti nije jednako raspodijeljen kroz populaciju. Obrazovanje u pravilu predstavlja vrijedan resurs, ljudski kapital koji poboljšava šanse na tržištu rada.

Promatramo li ukupno radno aktivno stanovništvo kroz čitav period obuhvaćen anketom o radnoj snazi, visoko obrazovane osobe značajno su manje izložene nezaposlenosti. Relativna razina nezaposlenosti za visoko-obrazovane osobe kretala se od 44% do 71% opće stope nezaposlenosti, a u 2006. godini iznosila je 55%, dakle rizik nezaposlenosti bio je gotovo dvostruko manji za visoko obrazovane. Slične razlike prisutne su u većini razvijenih zemalja.

Kad su u pitanju samo mladi na početku radne karijere, koji su u fokusu ove studije, navedena razlika je još izraženija (grafikon 4, obojane linije).

Visoko-obrazovani i početkom karijere uživaju najbolje ishode na tržištu rada. Sredinom devedesetih mladi koji su nedavno završili visoko obrazovanje imali su gotovo trostruko manji rizik od nezaposlenosti nego oni koji su u svijet rada ušli samo sa srednjim obrazovanjem. No oni su bili i najviše pogođeni tijekom eskalacije ekonomske krize na prelasku tisućljeća kad se je stopa nezaposlenosti svih obrazovnih skupina nakratko približila. U fazi oporavka 2001.-2006. vidljiv je trend smanjivanja razlika između ovih obrazovnih skupina, vjerojatno uslijed ranije prikazane ekspanzije visokog obrazovanja (grafikon 2). Međutim, i krajem promatranog perioda stopa nezaposlenosti osoba na početku karijere sa visokim obrazovanjem iznosila tek 64% od stope nezaposlenosti onih koji su nedavno završili srednje obrazovanje.

Grafikon 4: Stopa nezaposlenosti osoba koje se nalaze na početku radne karijere, 1996.-2006.

Izvor: Anketa o radnoj snazi, 1996. -2006.

S druge strane, rizik nezaposlenosti na početku karijere za osobe koje nisu završile srednje obrazovanje krajem 1990-ih nije značajno nadilazio onaj za osobe sa srednjim obrazovanjem. Međutim, za razliku od ostalih skupina, u kada je došlo do ekonomskog oporavka i smanjivanja opće nezaposlenosti, rizik nezaposlenosti za mlade koji su završili tek obvezno obrazovanje nije se smanjio nego pokazuje trend značajnog povećanja. Stoga oni predstavljaju izuzetno ranjivu, iako sve manju skupinu (usp. grafikon 2).

6. Brzina integracije u tržište rada po završetku obrazovanja

Uključivanje u tržište rada predstavlja proces što traje kroz određen vremenski period, a koji karakterizira traženje posla i nestabilna zaposlenost. Za svakog pojedinca, to je jedna epizoda životnog ciklusa koja slijedi nakon završetka redovnog obrazovanja (za neke još tijekom obrazovanja), a prethodi stabilnom zaposlenju. Ovaj među-period može imati različito trajanje, a njegovu uobičajenu duljinu za pojedine skupine mladih može se procijeniti praćenjem učestalosti nepovoljnih ishoda na tržištu rada kroz vrijeme proteklo od završetka obrazovanja.

Daljnje analize prikazuju kretanje rizika nezaposlenosti, neaktivnosti i nekvalitetne zaposlenosti prema vremenu proteklom od završetka obrazovanja. S obzirom da je anketa o radnoj snazi opetovano kros-sekcijsko a ne longitudinalno istraživanje⁶, podaci ne mogu prikazivati kretanje rizika nezaposlenosti istih ispitanika kroz vrijeme odnosno karijeru. Stoga će se ovdje koristiti dva deskriptivna pristupa.

Prvi će uspoređivati ishode na tržištu rada osoba koje su završile obrazovanje u određenim periodima (1995.-1996., 1998.-1999. i 2001.-2002.) kroz broj godina koji je protekao od završetka obrazovanja. Ove skupine čine tzv. sintetičke kohorte, slučajni uzorak pripadnika iste populacije u različitim fazama životnog ciklusa⁷. To nam omogućuje da kroz početne godine radnog vijeka pratimo proces integracije u tržište rada tri navedene kohorte.

Drugi će pristup međusobno uspoređivati rizik nepovoljnih ishoda među skupinama ispitanika koje su u kraćem promatranom periodu (2004.-2006.) imale 0-10 godina iskustva na tržištu rada. Ove razlike ne odnose se na istu sintetičku kohortu⁸, tako da se ne mogu pripisati isključivo efektu životnog ciklusa, već i različitim okolnostima na tržištu rada koje su pogađale pojedine generacije kako su izlazile iz sustava obrazovanja.

6.1 Nezaposlenost

U svim promatranim sintetičkim kohortama, tijekom prvih nekoliko godina po završetku obrazovanja, stopa nezaposlenosti je vrlo visoka. No vidljive su razlike između kohorti koje su ušle na tržište rada u raznim periodima proteklog desetljeća.

U usporedbi s onima koji su ušli na tržište rada recentnije, osobe koje su završile obrazovanje 1995.-1996. najlakše su nalazile posao odmah po završetku obrazovanja. No kriza kraja 1990-ih značajno je odgodila stabilizaciju njihove karijere.

Kohorta koja je završila obrazovanje u godinama eskalirajuće nezaposlenosti s godinama je proživljavala vrlo polagan pad rizika nezaposlenosti.

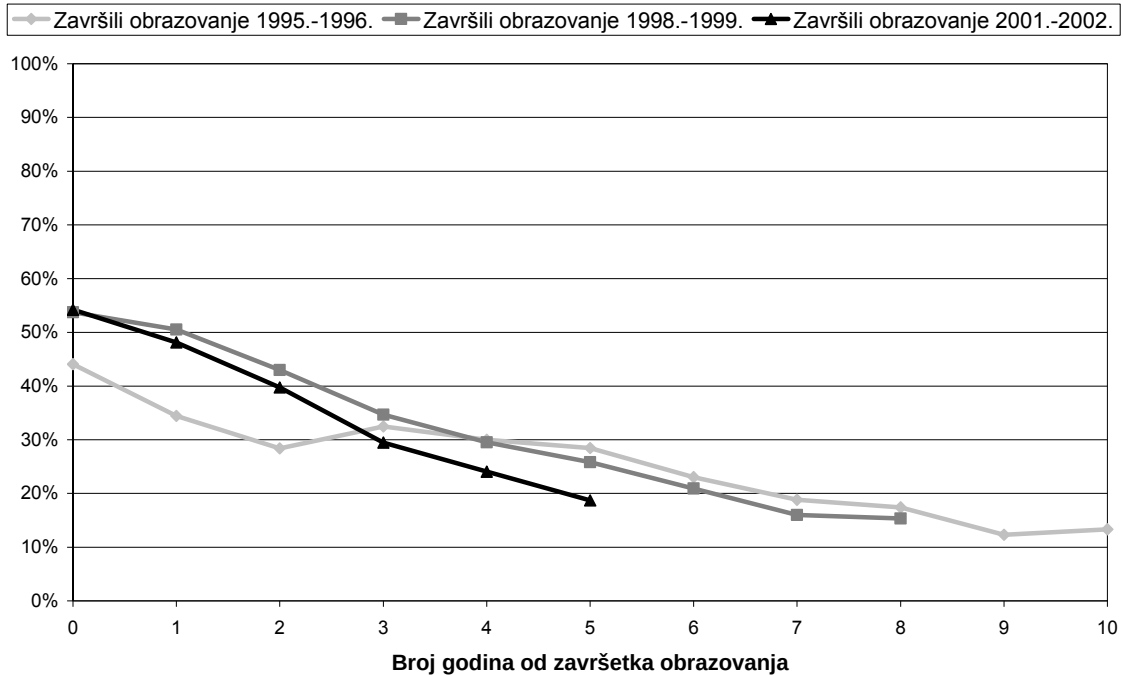
⁶ Od 2007. godine režim provođenja ankete o radnoj snazi se promijenio, te se podaci sada se prikupljaju i longitudinalno, pri čemu se svaki ispitanik četiri puta ispita unutar perioda od godinu i pol. Ovo će omogućiti preciznije analize kratkoročnih kretanja na tržištu rada.

⁷ Npr, osobe koje su 1996. imale jednu godinu radnog iskustva pripadaju istoj sintetičkoj kohorti kao i osobe koje su 2006. imale jedanaest godina radnog iskustva.

⁸ Npr, u tim grafikonima prikazane osobe sa 10 godina radnog iskustva završile su obrazovanje između 1994. i 1996., dok su osobe sa 3 godine radnog iskustva završile obrazovanje između 2001. i 2003. godine.

Konačno, za sintetičku kohortu koja je završila obrazovanje u periodu kada se nezaposlenost počela smanjivati, stopa nezaposlenosti umanjuje se značajno brže i ranije nego prethodnim generacijama. Poboljšanje uvjeta na tržištu rada općenito je olakšalo integraciju ove kohorte u tržište rada.

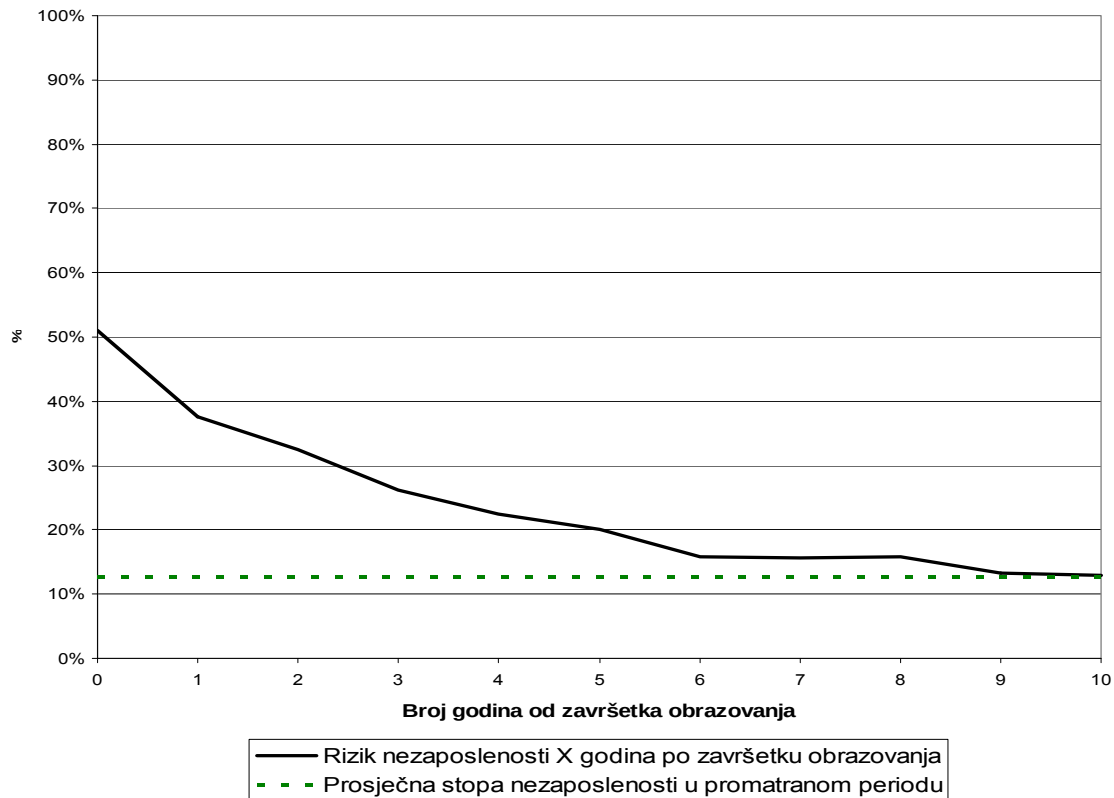
Grafikon 5: Stopa nezaposlenosti kroz vrijeme od završetka obrazovanja za tri sintetičke kohorte

Izvor: Anketa o radnoj snazi, 1996. -2006.

Koliko je dugo po završetku obrazovanja rizik nezaposlenosti natprosječan? Podaci za recentni period 2004.-2006. (grafikon 6) kazuju da osobe u prvoj godini po napuštanju obrazovanja češće traže nego što imaju posao. Kako broj godina iskustva na tržištu rada raste, tako rizik nezaposlenosti postojano pada. Još u petoj godini po napuštanju obrazovanja (što smo odredili kao granicu za skupinu "mladih na početku radne karijere"), stopa nezaposlenosti iznosi oko 20%. Tek se kod osoba sa 6 godina radnog iskustva nezaposlenost približava općoj stopi nezaposlenosti, a 9 godina po napuštanju obrazovanja ove se dvije stope izjednačavaju.

Grafikon 6: Vrijeme proteklo od završetka obrazovanja i stopa nezaposlenosti, 2004.-2006.

Izvor: Anketa o radnoj snazi, 2004. -2006.

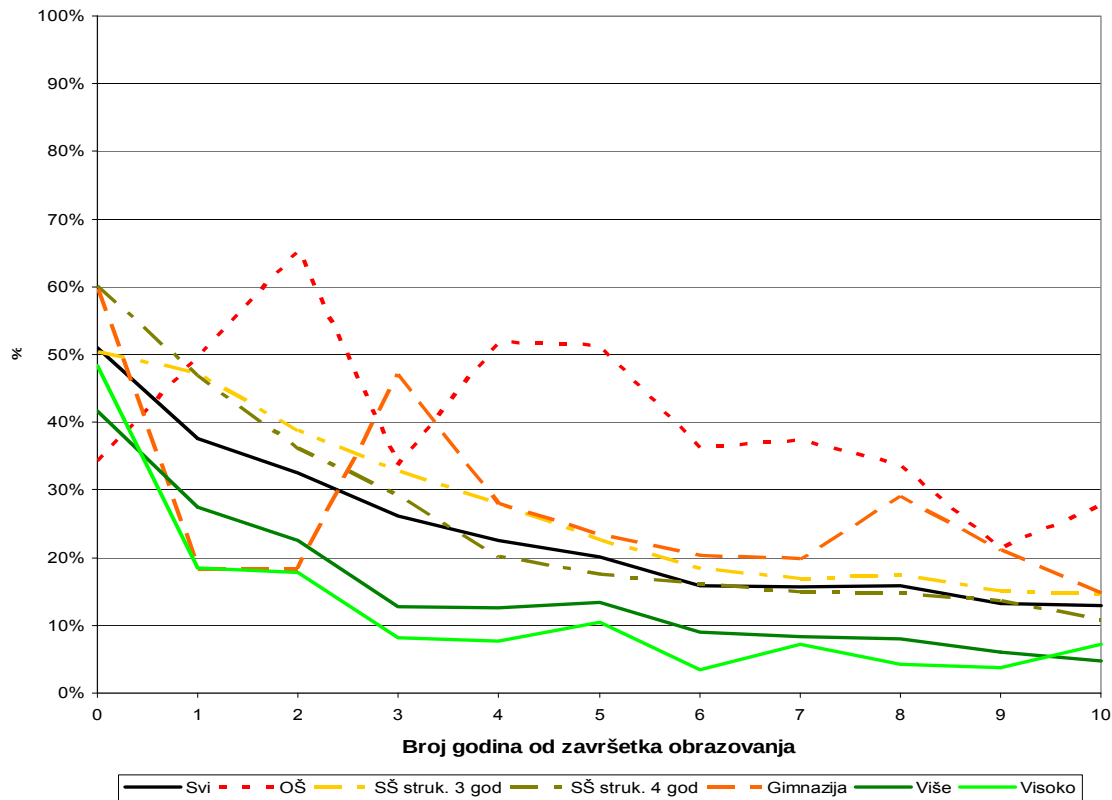
Oba prethodna prikaza potvrđuju kako prvih pet godina po izlasku iz obrazovnog sustava predstavljaju kritičan period tranzicije u svijet rada kada je rizik nezaposlenosti značajno veći nego kasnije u karijeri.

Sama činjenica visoke nezaposlenosti netom nakon napuštanja obrazovanja nije posebno zabrinjavajuća. Proces traganja za prikladnim poslom može uroditi kvalitetnijim ishodima ukoliko nije izveden naprečac. No relativno polagano smanjivanje stope nezaposlenosti dvije i više godina od završavanja obrazovanja već ukazuje na probleme u nalaženju posla i stabilizaciji karijere.

Potrebna su detaljnija, retrospektivna istraživanja radnih karijera mladih kako bi se ustanovilo koliko je od ove nezaposlenosti uzrokovano nemogućnošću nalaženja posla, a koliko opetovanim nalaženjem i gubljenjem nestabilnih poslova. To će biti jedan od zadataka naredne faze istraživanja o ovoj temi.

Promatraju li se pojedine obrazovne skupine zasebno, vidljiva je različita dinamika integracije u tržište rada za osobe koje su završile različite razine i tipove obrazovanja (grafikon 7).

Grafikon 7: Vrijeme proteklo od završetka obrazovanja i stopa nezaposlenosti za pojedine obrazovne skupine, 2004.-2006.

Izvor: Anketa o radnoj snazi, 2004. -2006.

Osobe koje nisu završile srednje obrazovanje rijetko su nezaposlene odmah po napuštanju obrazovanja, što ukazuje na obrazac po kojem do prekida obrazovanja dolazi radi postojanja prilike za posao koja se doimlje atraktivnijom od nastavka školovanja. Međutim, takvim poslovima manjka stabilnosti, pa se s godinama proteklom od prekida obrazovanja rizik nezaposlenosti ne smanjuje, dakle često ni ne dolazi do pune integracije u svijet rada.

Osobe koje su završile trogodišnje strukovno srednje obrazovanje, odnosno zanatske ili industrijske srednje škole također imaju relativno nizak rizik nezaposlenosti u prvoj godini po završavanju obrazovanja, inicijalno lakše nalaze posao uslijed poznavanja struke stečenog tijekom prakse i pripravnštva. Međutim, sa iskustvom na tržištu rada, njihov rizik da se zateknu u nezaposlenosti se smanjuje vrlo sporo, te se stabilizira oko prosjeka tek u 7. godini. To bi moglo ukazati na učestalost nestabilnih, privremenih poslova za ovu skupinu.

Mladi sa četverogodišnjim strukovnim obrazovanjem (tehničke srednje škole) netom po napuštanju obrazovanja teško nalaze posao, ali se taj rizik brzo smanjuje u prvih nekoliko godina. Već godinu dana po napuštanju obrazovanja

njihova je stopa nezaposlenosti niža no za osobe s trogodišnjim školama, a od četvrte godine po napuštanju obrazovanja, njihov je rizik nezaposlenosti ispodprosječan i stabilno nizak.

Popularna predodžba da gimnazijsko obrazovanje predstavlja rizik ovdje se potvrđuje. Naime, obzirom da više od 95% maturanata iz gimnazija upisuje tercijarno obrazovanje, većina onih koji uđu u svijet rada sa gimnazijskim obrazovanjem u stvari su osobe koje nisu bile u mogućnosti završiti neki studij te su ušle na tržište rada u dobi od dvadeset godina ili stariji, bez strukovnih ili profesionalnih znanja i diploma. Uz manjak specifičnih vještina, činjenica prekida studija obilježava ih i kao "nekompetentne", tako da je njihov rizik od nezaposlenosti iznadprosječan i ne smanjuje se značajno s prolaskom vremena. Iako na nešto višoj razini, njihov je položaj vrlo sličan onima koji su ispali iz sustava srednjeg obrazovanja.

Osobe koje su završile tercijarno obrazovanje imaju najmanje poteškoća sa ulaskom u svijet rada. Iako niža od prosjeka, u godini stjecanja diplome stopa nezaposlenosti je još relativno visoka – nešto ispod 50% za osobe s diplomom sveučilišnih studija te nešto iznad 40% za osobe s ne-sveučilišnom diplomom (izravna integracija u tržište rada i opet je češća kod praktično orijentiranih studija). Međutim, s godinama provedenim na tržištu rada njihov rizik nezaposlenosti vrlo se brzo smanjuje. Među sveučilišno obrazovanim osobama koje se jednu godinu nalaze na tržištu rada, stopa nezaposlenosti je više nego dvostruko manja, a među onima koji su diplomirali prije tri godine, ona je niža od 10%, što je razina na kojoj se stabilizira. Rizik nezaposlenosti nešto sporije pada s iskustvom kod diplomanata ne-sveučilišnih studija, ali i kod njih se stabilizira tri godine nakon završetka studija na razini nešto višoj od 10%. Usprkos ranije prikazanom smanjivanju razlike u stopi nezaposlenosti visoko i srednje obrazovanih (grafikon 4), ova recentna slika stanja ukazuje da su osobe s tercijarnim obrazovanjem još uvijek "dobitnici" što se tiče brzine integracije u tržište rada.

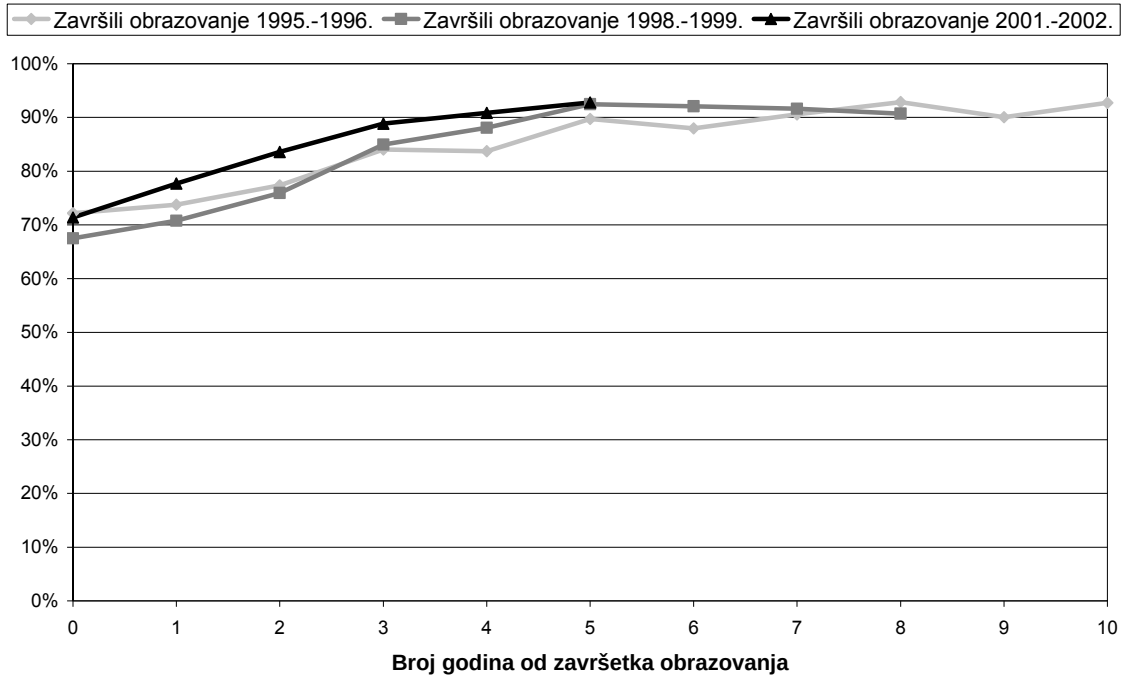
6.2 Neaktivnost

Nezaposlenost nije jednini nepovoljni ishod s kojim se mogu susresti mladi po završetku obrazovanja. Postoji mogućnost da živeći kod roditelja odgađaju svoj ulazak u svijet rada, ili da se uopće ne uključe u tržište rada. Ovakvi su ishodi skupi kako za pojedinca i obitelj i za društvo, koji su svi stoga uskraćeni od prihoda iz svijeta rada te povrata "investicije" u obrazovanje. Povećanje aktivnosti radno sposobnog stanovništva jedan je od glavnih ciljeva Lisabonske strategije EU.

U svim sintetičkim kohortama u proteklom desetljeću, stopa aktivnosti u prve tri godine po završavanju obrazovanja nije vrlo visoka (grafikon 8). Ovo se

značajnim djelom može pripisati obvezi služenja vojnog ili civilnog roka koja je bila na snazi do 2007. godine te je muškarcima za jednu godinu odgađala početak radne karijere (tako da je stopa aktivnosti žena bila značajno viša prve dvije godine nakon obrazovanja).

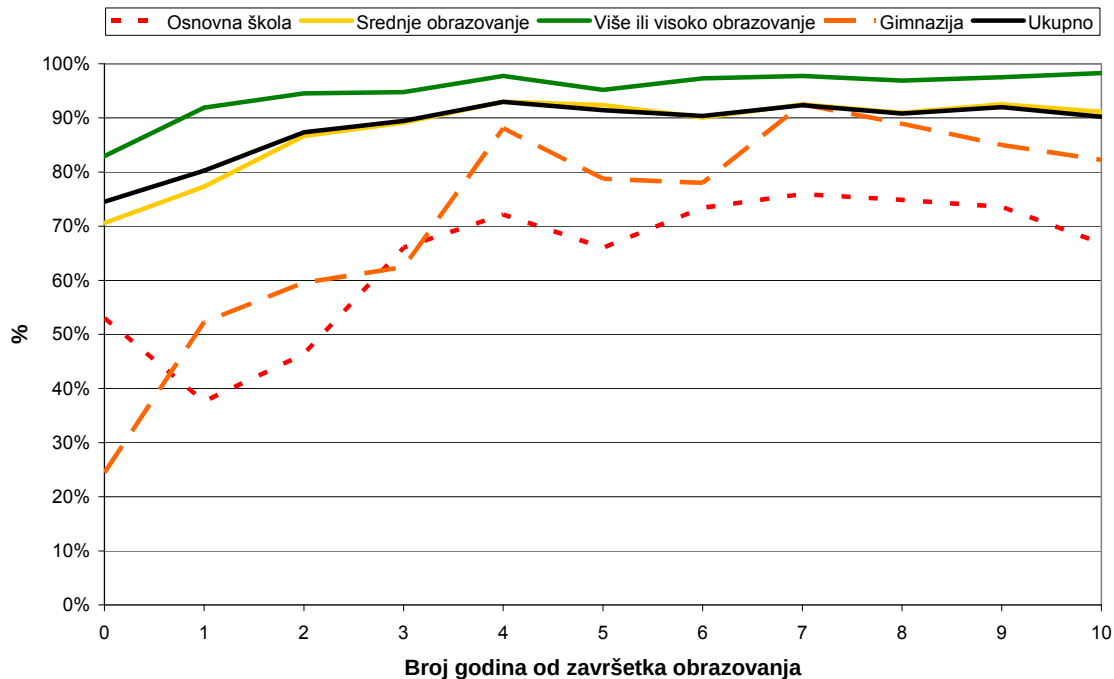
Grafikon 8: Stopa aktivnosti kroz vrijeme od završetka obrazovanja za tri sintetičke kohorte

Izvor: Anketa o radnoj snazi, 1996. -2006.

Također, prikaz sintetičkih kohorti kazuje da je stopa aktivnosti u prvim godinama po završetku obrazovanja blisko povezana s uvjetima na tržištu rada. Tako je u uvjetima rastuće krize i nezaposlenosti radna aktivnost generacije koja je završila obrazovanje 1995.-1996. vrlo polagano povećavala krajem 1990ih. U kohorti koja je završila obrazovanje 1998.-1999. u doba eskalacije nezaposlenosti nešto se manji dio mladih odlučio izaći na tržište rada netom po završenom obrazovanju, a stopa aktivnosti povećala se značajnije tek 3-4 godine kasnije, odnosno kada su se povećale prilike zapošljavanja. Kohorta koja je izašla iz obrazovanja 2001.-2002. godine ima komparativno najveću i najbrže rastuću stopu aktivnosti, koja već tri godine po izlasku iz obrazovnog sustava doseže 90%.

Grafikon 9: Vrijeme proteklo od završetka obrazovanja i stopa aktivnosti, 2004.-2006.

Izvor: Anketa o radnoj snazi, 2004. -2006.

Usporedba recentne stope aktivnosti za osobe različitog obrazovnog profila u prvih 10 godina karijere ponavlja obrazac viđen kod nezaposlenosti (grafikon 9).

Rizik neaktivnosti vrlo je nizak za osobe s tercijskim obrazovanjem. Jednu godinu po završetku obrazovanja on iznosi tek 8%, a brzo se stabilizira na 2-4%. Godine i resursi uloženi u obrazovanje, relativno dobre mogućnosti zapošljavanja te veća isplativost rada čini sudjelovanje u svijetu rada atraktivnim, ako ne i nužnim gotovo svim tercijski obrazovanim osobama.

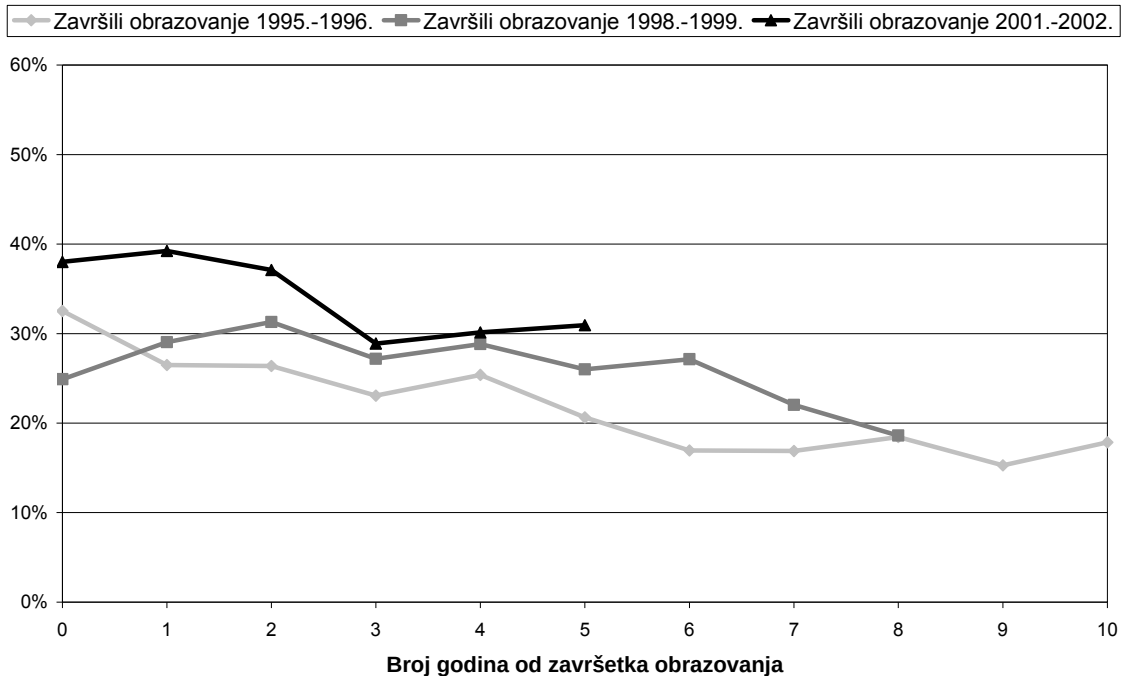
Osobe koje nisu uspjele završiti srednje obrazovanje pak pokazuju vrlo nisku stopu aktivnosti, a u nešto manjoj mjeri to je slučaj i za osobama koje imaju samo gimnazijsko obrazovanje (odnosno nisu uspjele završiti tercijsko). Te su osobe neatraktivne poslodavcima i nude im se rijetki, neatraktivni, slabo plaćeni poslovi. Neaktivnost može biti znak obeshrabrenosti ili izbora povlačenja u obitelj.

6.3 Nekvalitetna zaposlenost

Jedan od rizika s kojima se mladi suočavaju pri tranziciji u svijet rada jesu i nesigurni ili nekvalitetni poslovi. Za potrebe ove studije, nekvalitetno zaposlenima smatrat ćemo sve koji nedobrovoljno rade na određeno ili u nepunom radnom vremenu ili su samozaposleni u neformalnom sektoru.

Pregled početaka radne karijere tri sintetičke kohorte ukazuje da su prvi poslovi i ugovori u karijeri često su manje kvalitetni od onih kasnijih. Također, vidljiv je trend prekarizacije početka karijere u proteklim godinama. Zaposleni iz kohorte koja je završila obrazovanje 1995.-1996. kroz čitav početak radne karijere imali su manji rizik nekvalitetne zaposlenosti nego oni iz kohorte koja je završila obrazovanje 2001.-2002., naročito u prve dvije godine po izlasku iz obrazovanja.

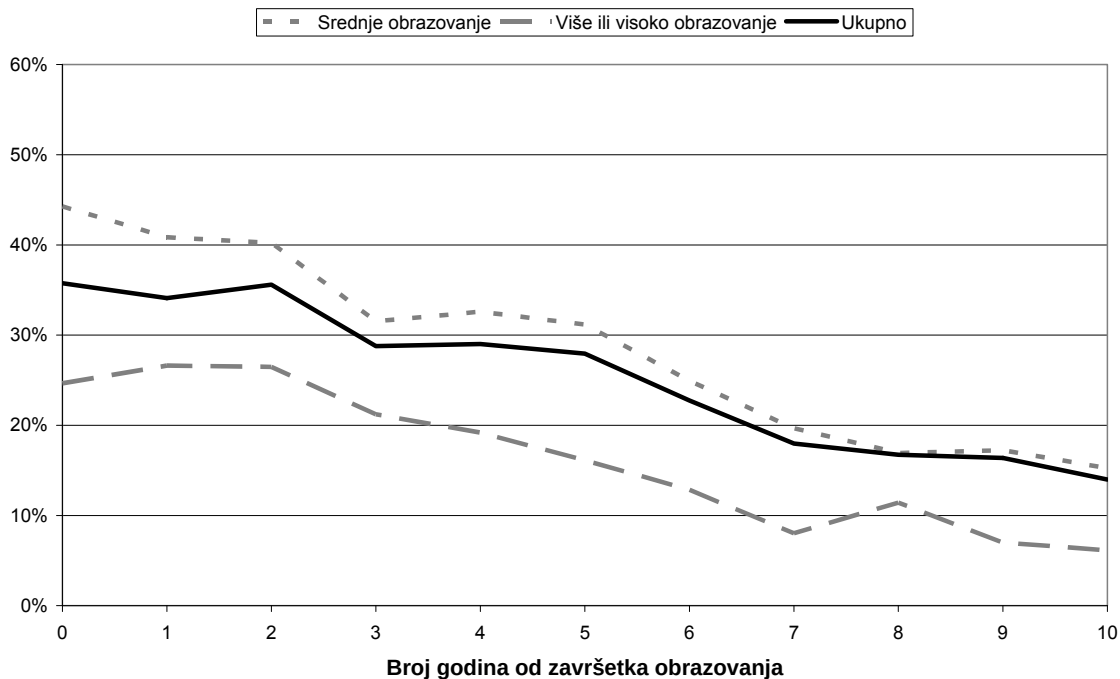
Grafikon 10: Učestalost nekvalitetne zaposlenosti kroz vrijeme od završetka obrazovanja za tri sintetičke kohorte (% od ukupno zaposlenih)

Izvor: Anketa o radnoj snazi, 1996. -2006.

Promatramo li skupine sa različitom količinom iskustva na tržištu rada u periodu 2004.-2006. (grafikon 11), razlika u učestalosti nekvalitetne zaposlenosti između osoba koje su nedavno izašle iz obrazovanja i onih koje imaju nekoliko godina iskustva na tržištu rada još je veća nego kod usporedbi sintetičkih kohorti (grafikon 10). To je stoga što ovaj grafikon zajedno prikazuje učinak "stabilizacije karijere" kroz radni vijek, ali i trend sve veće nesigurnosti zaposlenja osoba koje ulaze na tržište rada posljednjih godina. Studija koja će koristiti retrospektivne podatke omogućit će preciznu identifikaciju ovih efekata.

Grafikon 11: : Vrijeme proteklo od završetka obrazovanja i učestalost nekvalitetne zaposlenosti, 2004.-2006.

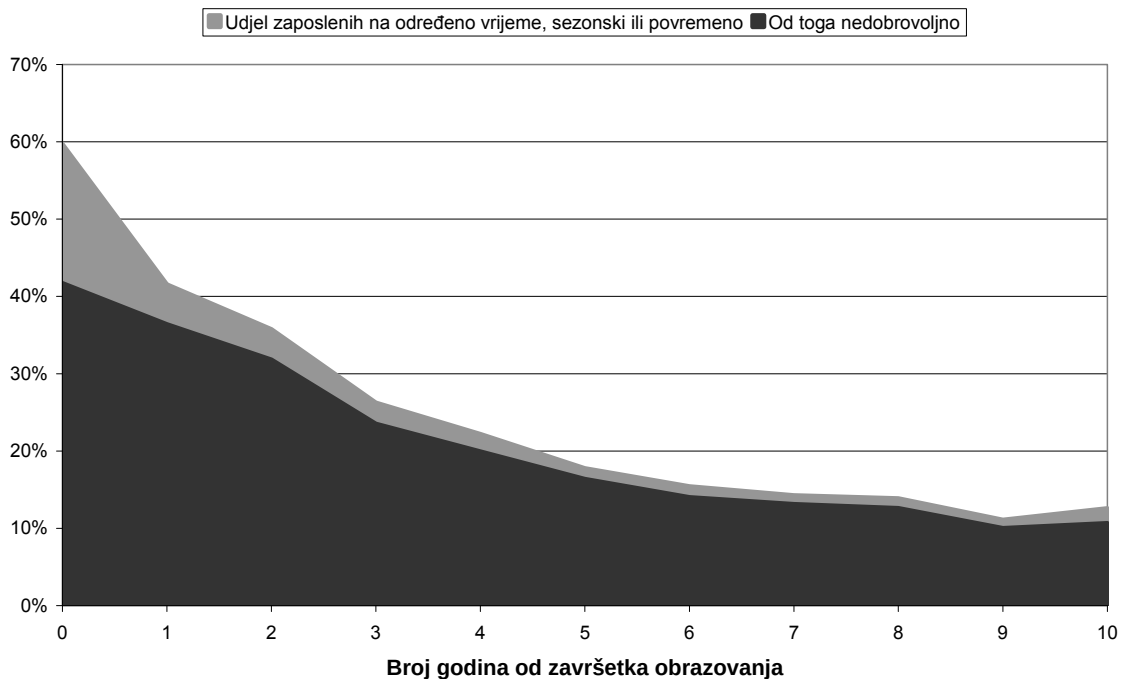

Izvor: Anketa o radnoj snazi, 2004. -2006.

Kao i u prethodnim slučajevima, u svim fazama karijere postoji velika razlika između osoba sa završenim srednjim i onih sa tercijarnim obrazovanjem. Rizik prekarne zaposlenosti značajno je veći za osobe sa srednjim obrazovanjem, posebno na samom početku karijere.

Ugovor na određeno najčešći je način sklapanja radnog odnosa, što znači da je to i najčešći način zapošljavanja mladih na početku karijere – između 2003. i 2006. godina gotovo je dvije trećine mladih zaposlenih u prvoj godini po izlasku iz obrazovanja radilo na određeno (grafikon 12). U prve dvije godine karijere, značajna manjina dobrovoljno bira ovaj vid zaposlenosti, kao svojevrsnu prihvatljivu "ulaznicu" u svijet rada. Međutim, kasnije u karijeri, velika je većina privremeno zaposlenih nezadovoljna takvim nesigurnim aranžmanom. Sama se učestalost ovakvog zaposlenja smanjuje s vremenom, ali u promatranom periodu i među osobama s pet godina radnog iskustva, svaka je peta i dalje radila na određeno.

Grafikon 12: Vrijeme proteklo od završetka obrazovanja i učestalost zaposlenosti na određeno vrijeme 2003.-2006.

Izvor: Anketa o radnoj snazi, 2004. -2006.

7. Zaključci i preporuke

Rizici mladih osoba na tržištu rada prvenstveno su vezani uz manjak radnog iskustva u periodu nakon završetka obrazovanja, a ne uz samu kronološku dob.

Mjere usmjerene na mlade potrebno je ciljati na osobe bez radnog iskustva, odnosno glavni bi kriterij trebalo biti vrijeme proteklo od završetka obrazovanja, a ne kronološka dob.

Povećani rizik od neaktivnosti najviše je prisutan u prve tri godine po završetku obrazovanja, a od nezaposlenosti u prvih pet godina. Stoga bi politike aktivacije i zapošljavanja mladih bilo učinkovito uspostaviti u ovim vremenskim okvirima.

U periodu recentnog ekonomskog razvoja stopa nezaposlenosti i rizik neaktivnosti osoba na početku karijere značajno su se smanjili, a dinamika integracija na tržište rada ubrzala. Međutim, povećana je zastupljenost nekvalitetne zaposlenosti među osobama na početku radne karijere.

Europska strategija zapošljavanja počiva na stvaranju ne samo većeg broja poslova nego i kvalitetnijih poslova. Stoga je bitno implementirati politike koje potiču zapošljavanje mladih na kvalitetnijim i stabilnijim poslovima.

Postoje velike i sustavne razlike u obrascima ulaska na tržište rada osoba sa različitim razinama obrazovanja. Prema svim promatranim pokazateljima ishoda na tržištu rada, mlade osobe sa postignutim tercijarnim obrazovanjem prolaze najbolje: ne samo da imaju najniži rizik nezaposlenosti, neaktivnosti i nekvalitetnog zaposlenja, nego se on i vrlo brzo smanjuje u godinama nakon završavanja obrazovanja. Iako postoje naznake smanjivanja prednosti visokoobrazovanih mladih kako njihov udjel u populaciji postaje sve veći, i dalje je tercijarni stupanj obrazovanja povezan sa najkvalitetnijim ishodom na tržištu rada.

Povećanje broja visokoobrazovanih i dostupnosti tercijarnog obrazovanja svim društvenim skupinama ključan je instrument za smanjivanje rizika socijalne isključenosti kod mladih.

U tržište rada najslabije se integriraju mladi koji ispadnu iz sustava obrazovanja bez stjecanja strukovnog ili tercijarnog obrazovanja, posebno oni koji ne uspiju završiti srednje obrazovanje. Dakle, osobe koje posjeduju samo osnovno obrazovanje (te u nešto manjoj mjeri oni koji posjeduju samo gimnazijsko obrazovanje).

Nužno je instrumentima obrazovne i socijalne politike poticati mlade da adekvatno biraju te završavaju započete obrazovne karijere.

*Obzirom na izuzetno loše mogućnosti osoba bez srednje škole na tržištu rada, potrebno je uspostaviti princip **srednjeg obrazovanja kao svima dostupnog prava** – na način na koji je prije dvije generacije uspostavljeno pravo na besplatno osnovno obrazovanje u bilo kojoj fazi života. Ovaj bi poduhvat bio značajna investicija u ljudski kapital Hrvatske. S obzirom da u tekućim generacijama tek nekoliko postotaka mladih ne uspijeva završiti redovno srednje obrazovanje, ovakvu je mjeru u Hrvatskom kontekstu financijski moguće realizirati.*

U proteklom je desetljeću došlo do značajne ekspanzije sudjelovanja u redovnom obrazovanju. Ovo se očitovalo u smanjivanju broja osoba koje ulaze na tržište rada bez srednjeg obrazovanja i značajnom povećanju udjela visoko obrazovanih mladih. Daljnja ekspanzija udjela generacije s postignutim tercijarnim obrazovanjem ovisit će o nekoliko čimbenika.

Prvo, trenutno se procjenjuje kako tercijarno obrazovanje (u pred-bolonjskom obliku) završava 55-60% upisanih studenata. Drugim riječima, i da svi mladi nakon srednjeg obrazovanja počnu studirati, tek bi 55-60% generacije i postiglo tercijarno obrazovanje (trenutno oko 30%).

S obzirom na značajan broj izgubljenih godina života i rada osoba koje ne uspijevaju završiti tercijarno obrazovanje, vrlo je važno da sustav visokog obrazovanja bude ustrojen na način koji omogućuje završavanje studija većini primljenih kandidata, kao što je slučaj u većini europskih zemalja. Za ovo je ključna adekvatna selekcija prilikom upisa – odgovornost je institucija visokog obrazovanja da ne upisuju kandidate koji ne iskazuju potrebne kapacitete za završavanje studija.

Drugo, sam broj mladih koji upisuju tercijarno obrazovanje ovisit će o strukturi srednjeg obrazovanja. Mladi koji su završili tek trogodišnje srednje obrazovanje (a to je više od četvrtine generacije) u pravilu ne mogu nastaviti obrazovanje. Iako programi tehničkih srednjih škola nisu prvenstveno usmjereni nastavljanju obrazovanja (posebno u sveučilišnim studijima), značajna većina ovih mladih nakon srednje škole kreću u visoko obrazovanje. Maturanti iz gimnazija pak gotovo bez iznimke nastavljaju obrazovanje.

S obzirom na trenutno stanje saturacije, gdje gotovo svi mladi koji završavaju četverogodišnje srednje obrazovanje kreću u tercijarno, daljnje povećanje sudjelovanja u tercijarnom obrazovanju tražilo bi povećanje udjela mladih koji sudjeluju u četverogodišnjem srednjem obrazovanju (posebice gimnazijskom) odnosno mogućnost vertikalne mobilnosti iz trogodišnjeg srednjeg obrazovanja. No za uspješnost ovog pristupa bila bi potrebno usmjeravanje strukovnih kurikuluma ka općenitijim, više akademskim sadržajima - što može olakšati pristup visokom obrazovanju, ali bi istovremeno otežalo položaj onih koji izlaze izravno na tržište rada po srednjem obrazovanju odnosno onih koji ne uspiju završiti tercijarno obrazovanje (što zorno prikazuje primjer osoba sa gimnazijskim obrazovanjem na tržištu rada).